

Izabela Emerling

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katedra Rachunkowości

WARTOŚĆ GODZIWA JAKO NARZĘDZIE POMIARU NALEŻNOŚCI KREDYTOWYCH BANKU

Wprowadzenie

Banki komercyjne są ważnymi jednostkami w każdej gospodarce ze względu na aktywne uczestnictwo w pośrednictwie między jednostkami potrzebującymi środków do prowadzenia działalności a tymi, którzy lokują wolne środki pieniężne. Wykonując swoją działalność, bank musi zadbać o rzetelne, wiarygodne, prawidłowe i terminowe ujęcie w księgach rachunkowych należności z punktu widzenia potrzeb informacyjnych banku oraz ryzyka, jakie niesie ze sobą ta działalność zgodnie z MSR/MSSF. Sprawozdania finansowe powinny odzwierciedlać cechy jakościowe, a w szczególności wiernie prezentować sytuację finansową i dokonania jednostki¹. Taką możliwość daje wycena należności według wartości godziwej. Problem wyceny stanowi jedną z najważniejszych kwestii w rachunkowości i jest przedmiotem dyskusji. Celem opracowania jest zaprezentowanie wartości godziwej jako miernika wyceny należności kredytowych oraz pokazanie wpływu wyceny na wynik finansowy banku. Przyjęte w pracy metody badawcze opierają się na studiach literatury, przeglądzie aktów prawnych oraz wnioskowaniu.

1. Zasady wyceny należności stosowane w sprawozdaniach finansowych

Bank zobowiązany jest wprowadzić do ksiąg rachunkowych efekty swojej działalności i zaprezentować w sprawozdaniu finansowym zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

Problem wyceny stanowi jedną z najważniejszych kwestii w rachunkowości i jest przedmiotem dyskusji. Mówi się, że:

¹ *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej*. IASB, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011, s. 52-58.

„W rachunkowości wycena to proces przyporządkowania wielkości pieniężnych obiektom lub działaniom związanym z przedsiębiorstwem”². Wybór określonej metody wyceny należności kredytowych zależy zasadniczo od celu jej przeprowadzenia. „W systemie rachunkowości niezbędna jest określona forma wycen, co powoduje, że cele wyceny w znacznym stopniu są takie same jak cele rachunkowości”³.

Wycena należności kredytowych może być dokonywana według różnych kategorii ekonomicznych, z uwzględnieniem zarówno podejścia do celu stawianego rachunkowości, jak i momentu przeprowadzania wyceny.

Do zasad wyceny stosowanych w różnym stopniu i różnych połączeniach przy sporządzaniu sprawozdań finansowych należą⁴:

- 1) zasada kosztu historycznego,
- 2) zasada kosztu bieżącego,
- 3) zasada ceny sprzedaży (realizacji),
- 4) zasada wartości bieżącej.

Zasada kosztu historycznego mówi o tym, że aktywa ujmuje się na dzień nabycia w wartości równej zapłaconej za nie kwocie pieniężnej lub w wartości godziwej zapłaty niepieniężnej dokonanej celem ich nabycia.

Zasada kosztu bieżącego (aktualnej ceny nabycia) mówi o tym, że aktywa wycenia się w wartości równej kwocie, jaką należałoby zapłacić w razie nabycia takiego samego lub równoważnego składnika w chwili obecnej.

Inną zasadą jest zasada ceny sprzedaży (realizacji). Według niej aktywa wyceniane są w wartości równej kwocie środków pieniężnych możliwej do uzyskania w chwili obecnej w wyniku zbycia aktywów w normalnej, zaplanowanej transakcji.

Zasada wartości bieżącej, również stosowana przy sporządzaniu sprawozdań finansowych, mówi o tym, że aktywa wycenia się w zdyskontowanej wartości bieżącej przyszłych wpływów środków pieniężnych netto, które dana pozycja wypracuje w toku działalności gospodarczej.

Możliwość wyboru pomiędzy określonymi kategoriami cen oraz stosowania różnych zasad wyceny należności kredytowych stwarza ramy prowadzenia własnej polityki bilansowej przez bank komercyjny, a tym samym daje możliwość oddziaływania na wynik finansowy, jak i wysokość i strukturę bilansu. Zastosowanie alternatywnych rozwiązań w kwestii wyceny podyktowane jest z jednej strony treścią zdarzeń gospodarczych celem wyceny, a z drugiej stro-

² E.A. Hendriksen, M.F. van Breda: *Teoria rachunkowości*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 515.

³ *Ibid.*, s. 506.

⁴ *Ibid.*, s. 77-78.

ny – prawem banku do wyboru szczegółowych rozwiązań jako środka realizacji obranej polityki bilansowej.

Wyróżniamy dwa podejścia do sposobu wyceny: podejście historyczne i podejście futurystyczne.

W podejściu historycznym bardzo duże znaczenie ma rachunek zysków i strat. Bilans zawiera natomiast rezydualne wartości przeniesione na przyszłe okresy sprawozdawcze. Pozycje bilansowe w tym podejściu wycenia się według kosztu historycznego, gdyż koszt ten najlepiej odzwierciedla przeszłość.

Podejście futurystyczne natomiast zorientowane jest na bilans. Pozycje bilansowe wyceniane są w tym podejściu według kosztu bieżącego.

Przy wycenie należności kredytowych różnie wyceniane są należności w wartości początkowej i bilansowej.

Pierwotna wycena opiera się na koszcie historycznym. Koszt historyczny można zdefiniować jako łączną kwotę aktywów pieniężnych lub jej ekwiwalent, którą jednostka musi zapłacić za pozyskanie aktywów, tak aby móc sprawować nad nimi kontrolę, w celu uzyskania przyszłych korzyści ekonomicznych⁵.

Koncepcja kosztu historycznego ma wiele zalet, które przesądają o powszechności jej zastosowania. Do najważniejszych z nich należy możliwość weryfikacji, ponieważ cena historyczna oznacza cenę rzeczywiście zrealizowanej transakcji. Wadą tej koncepcji jest natomiast brak powiązania tej ceny ze zmianami wartości.

Konieczność weryfikacji wartości należności kredytowych wynika z rzetelności i prawdziwości obrazu sytuacji finansowej banku komercyjnego ujawnianego w sprawozdaniu finansowym. Z tego powodu wycena bilansowa należności kredytowych przeprowadzana jest według odmiennych zasad. Podstawowe znaczenie ma wycena według wartości bieżącej.

Należności kredytowe są wyceniane w wartości bieżącej oznaczającej wartość zdyskontowanych przyszłych przepływów pieniężnych stanowiących miarę spodziewanych korzyści ekonomicznych. Metoda ta wykorzystywana jest również jako test na utratę wartości należności kredytowych.

W ostatnich latach zaobserwować można również zmiany Międzynarodowych Standardów Rachunkowości od podejścia opartego na koszcie historycznym do modelu opartego na wartości godziwej. Wartość godziwa może być wyznaczana w oparciu o zdyskontowane przepływy pieniężne.

Banki są zobligowane do oszacowania przyszłych korzyści ekonomicznych, których wysokość przesądza o zastosowaniu konkretnej kategorii ekonomicznej

⁵ J. Turyna: *Standardy Rachunkowości, MSR – USGAAP – Polskie ustawodawstwo*. Difin, Warszawa 2006, s. 74-75.

do określenia wartości. Muszą one tym samym przyjąć pewne założenia co do rozkładu wpływów środków pieniężnych, wysokości stopy procentowej i innych przyszłych zdarzeń. Metody ustalania wartości godziwej przyjęte przez banki powinny być przejrzyste i banki muszą się liczyć z koniecznością uzasadnienia i obrony dokonanego wyboru. Zmiany już istniejących MSR/MSSF opublikowane przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości w dniu 6 maja 2010 roku przyczyniły się do udoskonalenia i doprecyzowania MSSF⁶. Zmiany te spowodowały wymóg jeszcze szerszej prezentacji ujawnień w informacji dodatkowej dotyczącej ryzyka bankowego. W przypadku odrębnych raportów o ryzyku informacja jest pełna, ale wskutek nieuregulowania kształtu sprawozdań finansowych część banków w praktyce nie ujawnia dokonań w tym zakresie. Wpływa to na jakość sprawozdania finansowego oraz jego wiarygodność⁷.

2. Stosowane metody wyceny należności kredytowych banku komercyjnego

Bank ujmuje należności w księgach rachunkowych w dniu zawarcia transakcji (wartość początkowa), czyli wtedy, gdy stał się stroną umowy w danym instrumencie finansowym⁸.

Początkowa wycena należności, które są składnikiem aktywów finansowych, dokonywana jest w cenie nabycia (czyli wartości godziwej uiszczonyj zapłaty), przy czym koszty transakcji są włączane do wartości początkowej wszystkich aktywów, chyba że są one nieistotne.

Do celów wyceny w terminie późniejszym (czyli wyceny bilansowej), MSR 39⁹ i rozporządzenie¹⁰ wprowadziły podział aktywów na cztery kategorie, które przedstawia poniższa tabela.

⁶ Wróbel A.: *Rachunkowość w praktyce. Zmiany w MSSF*. „Podatki i Rachunkowość” 2010, nr 9.

⁷ Por. E. Wiśniowski: *Postulowane kierunki zmian w sprawozdawczości finansowej banków. W: Sprawozdawczość i rewizja finansowa. Kierunki zmian*. Red. B Micherda. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2011, s. 299.

⁸ MSR 39, par. 14 oraz rozporządzenie Ministra Finansów z 1.10.2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków. Dz.U. nr 191, poz. 1279 z późn. zm., par. 24, ust. 7.

⁹ MSR 39, par. 45.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków, op. cit., par. 24, ust. 2.

Tabela 1

Klasyfikacja aktywów finansowych

Kategorie aktywów według MSR 39	Kategorie aktywów według rozporządzenia
1) aktywa finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy,	1) aktywa finansowe przeznaczone do obrotu,
2) inwestycje utrzymywane do upływu terminu wymagalności,	2) aktywa finansowe utrzymywane do terminu zapadalności,
3) pożyczki i należności,	3) udzielone kredyty i pożyczki oraz inne należności własne banku,
4) aktywa finansowe dostępne do sprzedaży.	4) aktywa finansowe dostępne do sprzedaży.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie MSR 39 i rozporządzenia Ministra Finansów z 1.10.2010 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków. Dz.U. nr 191, poz. 1279 z późn. zm.

Wycena bilansowa należności kredytowych przeprowadzana jest według odmiennych zasad. Podstawowe znaczenie ma wycena według wartości bieżącej. Należności kredytowe wyceniane są w wartości bieżącej oznaczającej wartość zdyskontowanych przepływów pieniężnych stanowiących miarę spodziewanych korzyści ekonomicznych. Metoda ta wykorzystywana jest również jako test na utratę wartości.

Wycena na dzień bilansowy należności kredytowych zależy od wstępnej klasyfikacji danego składnika aktywów.

MSR 39¹¹ stwierdza, iż aktywa finansowe, włącznie z instrumentami pochodnymi będącymi aktywami, należy **wyceniać w wartości godziwej**, nie potrącając kosztów transakcji, jakie jednostka może ponieść przy sprzedaży lub zbyciu w innej formie. Od tej zasady są wyjątki, do których należy wycena pożyczek i należności oraz inwestycji utrzymywanych do upływu terminu zapadalności. Należy wycenić je w **zamortyzowanej cenie nabycia, stosując metodę efektywnej stopy procentowej**. Wyjątek stanowią inwestycje w instrumenty finansowe, które nie są notowane na aktywnym rynku oraz których wartości godziwej ustalić wiarygodnie nie można. Wycenia się je w zamortyzowanym koszcie.

W przypadku aktywów wyrażonych w walucie obcej zamortyzowany koszt należy wyliczyć w oparciu o kwoty w walucie obcej z uwzględnieniem efektywnej stopy procentowej, a następnie tak wyliczoną kwotę przeliczyć na złote polskie zgodnie z postanowieniami ustawy lub MSR.

Należy jednak podkreślić, że MSSF 7¹² nakłada również obowiązek ujawnienia wartości godziwej wszystkich bilansowych i pozabilansowych aktywów i zobowiązań finansowych, chyba że takie ujawnienie nie jest możliwe z powodów praktycznych.

¹¹ MSR 39, par. 69.

¹² MSR 32, par. 86-90.

Ponadto wszystkie aktywa finansowe, z wyjątkiem wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy, podlegają ocenie pod względem utraty wartości zgodnie z MSR 39¹³.

Trwała utrata wartości zachodzi wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez bank komercyjny składnik aktywów nie przyniesie w przyszłości korzyści ekonomicznych. Typowym przykładem są tutaj należności kredytowe banku komercyjnego. Wówczas bank zobowiązany jest dokonać odpisu aktualizującego w takiej wysokości, która pozwoli na doprowadzenie wartości składnika do ustalonej w inny sposób wartości godziwej. Odpisem aktualizującym wartość należności kredytowych są rezerwy celowe.

3. Wpływ różnych metod wyceny na wysokość wyniku finansowego

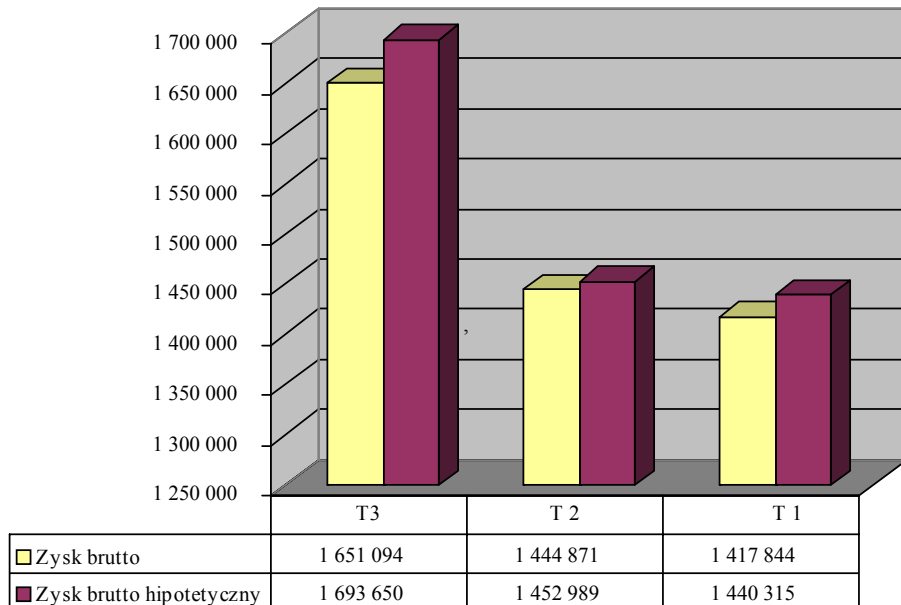
Wartość godziwa stosowana do wyceny należności kredytowych powoduje, że banki muszą uwzględnić tworzone rezerwy celowe, które mają ogromny wpływ na wynik finansowy banku. Z analizy rachunku zysków i strat badanego banku wynika, że tworzone rezerwy stanowiły znaczne obciążenie wyniku finansowego.

W porównaniu do obciążenia wynikającego z tworzenia rezerw na należności normalne i pod obserwacją, obciążenie rezerw z tytułu rezerw na należności zagrożone było w analizowanym okresie znacznie wyższe.

Dla zobrazowania tego wpływu przeanalizowano sprawozdania finansowe banku z wykluczeniem z nich utworzonych rezerw na należności normalne i pod obserwacją. Wykluczono te rezerwy, ponieważ zarząd banku może zdecydować, że od tych należności nie tworzy rezerw w oparciu o przepisy MSR/MSSF. Są to należności, w stosunku do których nie można mówić jeszcze o zaległościach.

Analizując otrzymany hipotetyczny rachunek zysków i strat w sytuacji, gdyby bank nie tworzył i nie rozwiązywał w poszczególnych latach badanego okresu rezerw na należności normalne i pod obserwacją, należy stwierdzić, że rezerwy wywierają największy wpływ na wynik finansowy brutto banku. Wpływ ten obrazuje rys. 1.

¹³ MSR 39, par. 58-70.

Rys. 1. Wpływ stosowanej polityki rezerw na wynik finansowy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych banku.

W zaistniałej hipotetycznej sytuacji obserwuje się znaczny wzrost zysku brutto na skutek zmniejszenia ilości tworzonych rezerw. Oprócz bezpośredniego widocznego wpływu braku rezerw na poszczególne wartości ekonomiczne zawarte w sprawozdaniach bardzo istotny jest fakt, że obraz firmy może zostać za pomocą tworzenia rezerw generalnie zniekształcony. Brak rezerw może spowodować mylne wyobrażenie o sile finansowej banku. Ilustruje to wzrost zysku w hipotetycznym przykładzie.

Bank, wykazując niższe rezerwy, może przekonywać odbiorcę informacji o sile banku i niższym ryzyku. Wszystkie te wnioski, dane i wskaźniki będą odnosiły się do nieprawdziwych wartości ekonomicznych, a przede wszystkim do sztucznie zawyżonego zysku. Poprzez tworzenie rezerw bank ogranicza ryzyko prowadzonej działalności, na które w warunkach gospodarki rynkowej jest narażony.

Podsumowanie

Przedstawiona problematyka z pewnością nie wyczerpuje problemu. Jak wynika z powyższych rozważań, problem wyceny należności kredytowych jest bardzo złożony.

Z teoretycznego, jak również z praktycznego punktu widzenia każda zmiana zasad wyceny i ujmowania w księgach rachunkowych należności kredytowych

może spowodować zmiany w sytuacji majątkowej i wyniku finansowym banku. Przeprowadzone w pracy analizy i symulacje potwierdzają tezę, że zastosowanie różnych metod wyceny wpływa na wynik finansowy banku, ale może również zależeć od szacunków zarządu banku i kierownictwa, gdyż taką możliwość daje wycena należności kredytowych według wartości godziwej.

Literatura

- Hendriksen E.A., van Breda M.F.: *Teoria rachunkowości*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Mazur A.: *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*. Difin, Warszawa 2011.
- Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej*. IASB, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011.
- Muszyńska B.: *Przewodnik po znowelizowanej ustawie o rachunkowości*. Usługowy Zakład Rachunkowości Stowarzyszenia Księgowych w Polsce Sp. z o.o., Poznań-Łódź 2001.
- Rozporządzenie (WE) nr 126/2008 z dnia 03.11.2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady. Dz. Urz. UE. 2008.320.1 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 1.01.2010 w sprawie szczególnych zasad rachunkowości banków. Dz.U. nr 191, poz. 1279 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12.12.2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych. Dz.U. nr 149, poz. 1674 z 2001 r. z późn. zm.
- Stoga E.: *Wartość godziwa – pojęcie, zastosowanie, metody pomiaru*. „Serwis Finansowo-Księgowy (F-K)” 2002, nr 6.
- Turyna J.: *Standardy rachunkowości, MSR – USGAAP – Polskie ustawodawstwo*. Difin, Warszawa 2006.
- Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. Dz.U. z 2009, nr 152, poz. 1223 z późn. zm.
- Wielgórka-Leszczyńska J.: *Ekspozycje kredytowe banku i odpisy z tytułu utraty ich wartości – zagadnienia wybrane*. „Problemy Rachunkowości”, październik-grudzień 2005.
- Wróbel A.: *Rachunkowość w praktyce. Zmiany w MSSF*. „Podatki i Rachunkowość” 2010, nr 9.
- Wiszniewski E.: *Postulowane kierunki zmian w sprawozdawczości finansowej banków*. W: *Sprawozdawczość i rewizja finansowa. Kierunki zmian*. Red. B. Micherda. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2011.

FAIR VALUE AS A TOOL OF INTANGIBLE OF THE CREDIT RECEIVABLES OF BANK

Summary

One of the most crucial spheres of the banks activities is the credit activity, which method that is expressed in the account books and the financial records, determines the image of the financial and possessing situation reflected in the financial account of the bank. These issues are the primary subject of the article. The main aim of this paper is to examine the depiction, in the financial records of the banks, of different forms of the credit activity and their influence on the concept of their financial and possessing situation. The main aim of this paper is analysis in the financial records of the banks, of different forms of the credit activity and their influence on the concept of their financial and possessing situation. Application of fair value of the credit receivables impacts on the concept of the financial and possessing situation of the bank.